

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

**Всеукраїнський дистанційний конкурс студентських та учнівських наукових
робіт із соціальної педагогіки**

Наукова робота

**Соціально-педагогічний зміст неформальної
освіти підлітків з обмеженими
функціональними можливостями
(на прикладі професійно-технічних закладів
освіти)**

галузь: Актуальні проблеми інклюзивної освіти

шифр: Об'єктивНА реальність

2013 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ	5
1.1. Неформальна освіта як інноваційний компонент системи освіти	5
1.2. Теоретичні підходи до здійснення неформальної освіти	10
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ МЕТОДАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	13
2.1. Вплив громадянської активності на соціалізацію підлітків з функціональними обмеженнями	13
2.2. Види, функції, методи та принципи неформальної освіти	21
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
ДОДАТКИ	31

ВСТУП

Соціалізація дітей-інвалідів та їх інтеграція у суспільство залишаються одним з найболючіших питань українського сьогодення. Все ще потребують вдосконалення системи фінансування, соціального забезпечення, реабілітаційні та навчальні програми. Проте, найгострішим питанням в Україні, на наш погляд, залишається необхідність включення дітей з функціональними обмеженнями у повноцінне життя суспільства, що є неможливим без внесення відповідних змін до чинного законодавства та змін у освітній та оздоровчій системах.

Стосовно дітей з функціональними обмеженнями в Україні, то потрібно визнати, що більшість з них відторгнені суспільством і приречені на майже рослинне існування. Тому без змін у суспільній свідомості соціальна інтеграція такої дитини неможлива.

Ставлення до дітей-інвалідів як до повноправних членів суспільства, бачення їх корисності суспільству в нашій державі неможливе без прийняття їх у спільноту, у повсякденне життя, у дитсадки, школи, університети, громадські та приватні сектори. Отже, враховуючи актуальність даної проблеми, темою нашого дослідження було обрано «Педагогічний зміст неформальної освіти підлітків з функціональними обмеженнями (на прикладі професійно-технічних закладів освіти)».

Мета дослідження: охарактеризувати можливості розвитку громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями методами неформальної освіти.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати педагогічний зміст неформальної освіти.
2. Виділити методологічні підходи до впровадження неформальної освіти у діяльність професійно-технічних закладів освіти для підлітків з обмеженими функціональними можливостями.
3. Спроектувати критерії, показники та рівні розвитку громадянської активності підлітків з обмеженими функціональними можливостями методами неформальної освіти.

Об'єкт дослідження: неформальна освіта як педагогічне явище.

Предмет дослідження: розвиток громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями методами неформальної освіти.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; аналіз і синтез базових категорій дослідження – неформальна освіта, підлітки з обмеженими функціональними можливостями, методи неформальної освіти, тощо; класифікація ключових проблем підлітків з обмеженими функціональними можливостями в умовах навчання в професійно-технічних закладах освіти; проектування критеріально-показникової системи розвитку громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями; аналіз та синтез причинно-наслідкових зв'язків у контексті дослідження; узагальнення висновків дослідження.

Наукова новизна дослідження:*вперше* побудовано систему причинно-наслідкових зв'язків між низьким рівнем громадянської активності студентів професійно-технічних закладів освіти для підлітків з обмеженими функціональними можливостями; спроектовано критеріально-показникову систему розвитку рівня громадянської активності підлітків з обмеженими функціональними можливостями; *подальшого розвитку* набули положення про зміст неформальної освіти у системі професійної підготовки студентів; значення діяльнісного та гуманістичного підходів для організації системи неформальної освіти у вищих професійно-технічних закладах.

Практичне значення дослідження: висновки роботи доцільно використовувати при організації неформальної освіти у системі професійної підготовки підлітків з обмеженими функціональними можливостями; у проектах, спрямованих на соціальне включення підлітків з обмеженими можливостями; при проведенні досліджень рівня громадянської активності підлітків з обмеженими функціональними можливостями; при реалізації тренінгових програм, спрямованих на підвищення рівня громадянської активності підлітків з обмеженими функціональними можливостями.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (22 найменування), додатків. Робота містить 2 рисунки. Основний зміст роботи розкрито на 30 сторінках. Загальний обсяг роботи – 37 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1. Неформальна освіта як інноваційний компонент системи освіти

З другої половини XX століття триває пошук шляхів оновлення систем освіти, що забезпечують перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта через все життя». Метою освітньої політики стає створення умов, що дозволяють навчатися безперервно, отримувати загальні та професійні знання, реалізовувати індивідуальну освітню стратегію. Тому на сучасному етапі все більше уваги приділяється розвитку сфери неформальної освіти. Як зазначає М.Д. Никандров: «слід змінювати умови системи освіти, їх потрібно істотно розширювати. Відповідно в нових умовах почнуть діяти нові принципи» [12]. Це, в свою чергу, сприятиме оптимізації традиційної системи навчання. У кінці XX століття в СРСР теорію неформальної освіти розвивали С.Т.Вершловський, Ю.М. Кулюткін, В.Г. Онушкін, Г.С. Сухобська. Також проблеманеформальної освіти як складової неперервного навчання висвітлена наукових працях П.Девіса, Р.Дейва, М.Ераута, Х.Коллі, К.Куллена, Д.Філда, П.Фордхема, М.Форесті, П.Ходкінсона та ін.

Як свідчить аналіз наукових досліджень з цього питання, розвиток неформальної освіти є важливим, закономірним чинником розбудов демократичних процесів у галузі освіти. Її актуальність засвідчують нормативні документи міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ООН, ЄС, Міжнародної організації праці, РЄ. Меморандум Європейської Комісії 2000 року охоплює важливі рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [11, с. 10].

У Європі теорія і практика освіти охоплює формальну та неформальну освіту, що у взаємозв'язку сприяють вирішенню завдань професійного та соціального розвитку молоді. В Україні в умовах сучасних демократичних процесів неформальна освіта набуває свого розвитку, проте не набула належного офіційного впровадження порівняно з формальними освітніми закладами.

З самої назви «неформальна освіта» можна здогадатися, що вона виникла та існує в певному протиставленні до формальної освіти. Тобто, якщо формальна

освіта – це організована система освіти, яка має чітку ієрархію, офіційну та затверджену державою програму та підлягає обов’язковій сертифікації (середня школа, ВНЗ, професійно-технічний навчальний заклад тощо), то неформальною освітою за логікою мають бути всі додаткові, «позашкільні» освітні пропозиції, які мають більш гнучку структуру як щодо змісту, так і форми[1, с.7].

Але варто зауважити, що якщо формальну освіту визначено достатньо чітко, то з приводу неформальної освіти поки що не досягнуто цілковитої згоди. Це можна пояснити як відмінностями у традиціях неформальної освіти різних країн, так і відносною молодістю цього поняття. Така невизначеність призводить до обростання неформальної освіти некоректними трактуваннями та відвертими міфами. Хтось каже, що неформальна освіта взагалі не має будь-яких рамок чи структури, хтось навпаки намагається «загнати» заходи та інститути неформальної освіти у вузькі рамки сертифікації, а дехто навіть ховає за цим поняттям сумнівні непрофесійні психологічні або езотеричні практики.

Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що у педагогічній науці немає однозначного трактування терміна «неформальна освіта».

Неформальну освіту розуміють:

- по-перше, як будь-яку навчальну діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою;
- по-друге, як навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов’язкової освіти та визначається цілеспрямованістю [19, р. 63].

Зазначена форма освіти не завжди передбачає видачу сертифікатів, посвідчень, що засвідчують рівень одержаної кваліфікації після її завершення. За визначенням Д.В. Лівінгстона, **неформальна освіта** – навчальна діяльність, що зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до оволодіння необхідними знаннями чи вміннями, відбувається за межами програм освітніх закладів. Іншими словами, неформальна освіта охоплює усе навчання поза програмами формальних чи неформальних освітніх закладів і програм [21, р. 15–23].

У рамках проекту «Європейський центр знань про молодь» **неформальна освіта** розуміється як будь-яка організована поза межами формальної освіти освітня

діяльність, яка доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність є структурованою, має освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і відбувається усвідомлено. Отримані знання, як правило, не сертифікуються, хоча це є можливим [20].

Зважаючи на розвиток потреби молоді у навчанні впродовж усього життя, актуальними й визнаними стають знання, уміння й навички, здобуті у системі неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти у будь-який час (незалежно від віку). Така освіта передбачає як більш різноманітні форми, так і нефіксовані тимчасові межі її здобуття.

Неформальна освіта є важливим елементом у процесі створення демократичного суспільства, вихованні громадянина. Її значення для демократизації пояснюють також тим, що її гнучкість, особливості організації дають змогу вирішувати навчальним закладам різноманітні освітні завдання, проблеми професійної підготовки й виховання молодих людей.

Упродовж тривалого періоду у Європі усталеною, традиційною й загальноприйнятою вважали формальну освіту, яка набула значного поширення в Україні. Відомо, що формальна освіта є *інституалізована* (тобто представлена освітніми закладами різних типів та кваліфікаційних рівнів); *пропедевтична* (у тому сенсі, що кожен її рівень готує учнів до наступного, вищого і опирається на попередній); *охоплює обов'язкову початкову освіту, молодшу та середню школу* (від 6–16 р.); *здійснює навчальну програму, затверджену на державному рівні* (з чітко визначеними цілями та системою оцінювання); *має ієрархічний характер* (наявність вищого органу управління) [19, р. 75].

Навідміну від зазначеного, неформальна освіта стосується всіх освітніх програм, що реалізуються поза формальною освітньою системою, зазвичай є добровільною і короткотривалою. Такі програми визначаються широкою різноманітністю, наприклад, оволодіння другою мовою, набуття умінь розв'язання конфліктів, формування лідерських рис, програми психолого-педагогічного спрямування. Ці програми, на відміну від формальної освіти, не вимагають попереднього навчання.

Процес навчання забезпечують інструктори. Важливою проблемою є визнання кваліфікацій, здобутих у закладах неформальної освіти.

У Європі питання щодо сертифікації неформальної освіти та створення нових моделей оцінювання здобутих знань, умінь та навичок гостро постало ще у 1990-х роках. На сучасному етапі в Україні створюються нові моделі оцінювання, щоб узгодити умови валідності здобутих знань, умінь та навичок та їхнього визнання на державному рівні. Вибір надійних форм оцінювання повинен брати до уваги специфіку певної форми освіти.

Неформальна освіта стосується як дорослих, студентів вищих навчальних закладів, так і вихованців дошкільних закладів, загальноосвітніх середніх шкіл (наприклад, недільні школи, будинки школяра, школи вивчення другої мови, музичні школи тощо). Неформальна освіта не має затверджених державою програм, але може відбуватися під егідою вищого навчального закладу. Іншими словами, це освіта у незалежній формі.

Якщо звернутись до історичного чинника, то установи неформальної освіти тривалий час не визнавали формальними навчальними закладами, але на сучасному етапі розвитку демократичної, громадянської освіти потреба в неформальній освіті помітно зростає. Упродовж тривалого часу питання співіснування формальної та неформальної освіти зумовлює значні суперечки. Однак вивчення літератури з цього питання підтверджує факт, що обидві форми освіти, маючи певні відмінності, однак у жодному випадку не заперечують одна одну, а, навпаки, затвердженням С. Біллета, доповнюють [18, р. 56–57].

Як виявив аналіз наукових джерел, з погляду категорій наміреності та усвідомлення автори визначають три форми неформальної освіти: самоспрямоване навчання, випадкове навчання та усупільнення. Беручи до уваги різні аспекти, наявність цих категорій у певній формі не є обов'язковою.

Самоспрямоване навчання охоплює елементи наміреності та усвідомлення, оскільки особа має бажання навчатись ще на початку процесу й усвідомлює, що вивчила щось. Миможемо навести певні приклади: група студентів самотійно вивчає волонтерський рух в Україні і регулярно зустрічається, щоб обговорити опрацьований матеріал; особа вирішує дізнатись більше про певну історичну подію: читає книги, архівні документи, дивиться фільми тощо [5, с. 20].

Випадкове навчання – ценавчання, коли категорії наміреності немає, набувши досвід, особа розуміє, що певне навчання було (усвідомлення).

Усуспільнення належить до інтернаціоналізації цінностей, відношення, поведінки, вмінь тощо, що відбуваються у повсякденному житті. У цьому випадку не наявні категорії наміреності та усвідомлення. Наприклад, друзі часто грають у певну спортивну гру. Через якийсь час досягають значних результатів, не помічаючи, що це був тривалий навчальний процес.

Зазначимо, що хоча у суспільненні відбувається без усвідомлення, ми можемо зрозуміти це навчання згодом через процес ретроспективного пізнання, що може бути як зовнішнім, так і внутрішнім. Перебуваючи у різних ситуаціях, людина може бути змушена визнати, що володіє певними навичками, які є результатом суспільнення [22, р. 14].

Зауважимо, що неформальна освіта відрізняється від формальної освіти підходами до навчання. Сьогодні, коли створюється єдиний світовий освітній простір, демократична освіта ґрунтується на засадах нової філософії XXI століття, яка, на думку Т. Кошманової, відстоює самостійне незалежне мислення особистості, її готовність до прийняття й розуміння думки іншого, а також спрямованість людей на об'єднання, згуртування для досягнення миротворчих цілей і добробуту громади, держави, суспільства [14, с. 1–2].

Як висновок зазначимо, що неформальна освіта відбувається у будь-якому середовищі (навчальному закладі, сім'ї, церкві, товаристві тощо); в будь-якому віці (від народження до смерті), що ще раз підтверджує факт існування неформальної освіти як частини неперервного навчання; в індивідуальній чи груповій формі. Джерелом неформальної освіти можуть бути книжки, газети, телебачення, Інтернет, музеї, школи, інститути, досвід друзів, родичів, власний досвід. Усвідомлення неформальної освіти відбувається відразу або згодом. Цей вид освіти може бути додатковим чи трансформативним. Додаткова освіта стосується додавання знань, удосконалення мінорних розвиту цінностей, що збільшують і поглиблюють наявні знання. Іншими словами, ми працюємо в тій же парадигмі.

Трансформативна освіта стосується навчального досвіду, що приводить нас до змін наявних знань. Неформальна освіта може як доповнювати й укріплювати

формальну освіту, такі суперечити їй, водночас залишаючись важливим елементом, що потребує необхідної уваги, вивчення, впровадження та використання у сучасному світі для забезпечення гідного освітнього рівня громадян України.

1.2. Теоретичні підходи до здійснення неформальної освіти

Підхід – категорія, яка включає в себе поняття «стратегія» навчання. Отже, підхід – основна системоутворююча категорія, яка визначає вибір, процесуальну закономірність компонентів системи навчання [7].

Якщо ж давати характеристику теоретичних підходів до здійснення неформальної освіти, то потрібно звернути увагу на два основних: діяльнісний та гуманістичний.

Основи діяльнісного підходу в психології були закладені роботами Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, де особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності й у спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування.

Діяльнісний підхід у своєму особистісному компоненті передбачає, як зазначає І. О. Зимня, що в центрі навчання заходиться саме той, хто навчається – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад, тобто студентяка особистість. [7]

Діяльнісний підхід у навчанні орієнтується на:

- переорієнтацію навчання з традиційного засвоєння і запам'ятовування готових форм знань на процес їх отримання і функціонування;
- формування основних видів діяльності – спілкування, пізнавальної і навчальної діяльності, – співвідношення і пріоритет яких змінюватимуться впродовж навчання;
- цілеспрямоване формування основних умінь і навичок як розумових дій на основі поетапного їх відпрацювання.

Він дає можливість розглядати процеси спілкування, пізнання і учіння як види діяльності, а також прослідкувати їх розвиток від практичного рівня до знаково-символічного.

Можна виділити декілька характеристик діяльнісної позиції студента в процесі здобуття неформальної освіти:

➤ стійка навчальна мотивація (пізнання, спілкування у формі співробітництва): «Мені це цікаво, потрібно»; здатність формулювати мету та визначати умови її досягнення (цілепокладання та цілеутримання): «Я розумію, що і чому виконую»;

➤ володіння діями (предметними та мисленнєвими), які дозволяють вирішувати поставлені завдання (тобто досягти мети): «Я знаю, як досягти результату»;

➤ здатність до самоконтролю та самооцінки результатів громадянської активності: «Я можу оцінити отриманий результат і свою роботу; я бачу, що потрібно ще зробити, щоб покращити результат» і т.д.[10].

Методологія діяльнісного підходу дозволяє представити процес здобуття неформальної освіти як чітко сплановану систему отримання студентами практичних навичок у процесі навчально-професійної діяльності, надає простір для розширення і посилення навчання знаннями, вміннями і навичками творчої праці на практико-дослідницькому, науково-дослідницькому й інноваційно-дослідницькому рівнях, активно працювати над розвитком комунікативних здібностей, формувати діяльнісне ставлення до процесу навчання. Діяльнісний підхід висуває на перший план комунікативний аспект мови та інтеграцію різних сторін, пов'язаних з процесом спілкування.

Основи гуманістичного підходу висвітлено у працях А.Алексюка, Т.Антоненка, І.Беха, С.Гончаренка, І.Зязюна, Б.Кобзаря, В.Кременя, Н.Ничкало, М.Стельмаховича, Б.Ступарика, Т.Сущенко та ін. Гуманістичні підходи до навчання та виховання досліджували В. Кравець, М.Красовицький, Л.Пуховська, С.Романова та ін.

Цікавою спробою втілення ідей гуманістичної школи за радянських часів була педагогіка співробітництва. Цей напрям став одним з найґрунтовніших педагогічних узагальнень, який викликав до життя численні інноваційні процеси в освіті. У цьому підході поєдналися кращі традиції дореволюційної педагогічної думки (М.Пирогов, Л.Толстой, К.Ушинський) та радянської педагогіки (Ш.Амонашвілі, Н.Крупська, А.Макаренко, В.Сухомлинський, С.Шацький,) з досягненнями зарубіжної психолого-педагогічної практики та науки (Р.Барт, Е.Берн, Д.Брунер, Д.Гілфорд, А.Комбс, Я.Корчак, А.Маслоу, К.Роджерс, Е.Торренс та інші).

Особливе значення надається гуманістичному навчанню молоді, які могли б самотійно й активно діяти, адаптуючись до мінливих умов життя, досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення.

Гуманістичний підхід у сукупності всіх напрямів (культурологічної концепції Є. Бондаревської; аксіологічної концепції особистісного виховання; позиційно-дидактичної концепції особистісно-орієнтованого навчання, розробленого В. Серіковим; проєктивній моделі акмеологічних концепцій; психолого-дидактичної концепції І. Якиманської) означає:

- створення умов для розвитку особистісних якостей студентів з обмеженими функціональними можливостями;
- орієнтацію на їхній індивідуальний досвід, можливості, потреби, інтереси;
- визначає особистісну модель взаємодії педагога і студента[6].

Гуманістичний підхід до навчання стає можливим завдяки суспільно-політичним, економічним і соціальним перетворенням нашої країни за останнє десятиліття. Цей підхід передбачає особливий освітній процес, пов'язаний з постановкою чітких цілей і своїм змістом спрямований на розвиток особистості в процесі професійно-технічного навчання.

Саме орієнтація на особистість у процесі неформальної освіти у професійно-технічних закладах освіти спрямована на особистісний потенціал майбутнього фахівця, на його професійну самореалізацію, неповторність, ініціативність, на розвиток у нього здатності адаптуватись у складних соціальних і професійних умовах.

Для забезпечення гуманістичного підходу навчання студентів використовуються такі педагогічні технології: самотійного розвиваючого навчання, педагогіка співробітництва («проникаюча» технологія), гуманітарно-особистісна технологія, ігрові технології, технології розвиваючого навчання, проблемне навчання, технологія індивідуального навчання, технології диференціації за рівнем, колективне навчання[6].

Методи і засоби навчання повинні обиратися таким чином, щоб кожний студент мав змогу проявити себе і свою неповторність, свої здібності, вибірковість до матеріалу, виду й форми досліджуваної теми.

Гуманістичний підхідв неформальній освіті розглядає студента як особистість, індивідуальність, а не як колективний суб'єкт. Концепція гуманістичного підходу передбачає опірна особистість у процесі навчання, урахування її індивідуальних фізіологічних, психологічних, пізнавальних і вікових особливостей, потреб, рівня підготовки й мотивів, а також орієнтацію на інтереси особистості.

Отже, організація неформальної освіти в контексті діяльнісного та гуманістичного підходів упрофесійно-технічних закладах освіти передбачає орієнтацію на особистість студента, його цілі, мотиви, уподобання, що забезпечується використанням відповідних методів і засобів навчання, а також створення необхідних умов; урахування індивідуального досвіду. Побудова навчання на основі гуманістичного та діяльнісного підходів повинна відбуватися на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів; їхньої самостійності в навчанні, що реалізується у визначенні цілей і завдань курсу неформальної освіти безпосередньо самими студентами, виборі ними прийомів навчання; активний, творчий характер завдань, спрямованих на розвиток саморегуляції, самоконтролю, самооцінки студентами результатів своєї діяльності.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ МЕТОДАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Вплив громадянської активності на соціалізацію підлітків з функціональними обмеженнями

Держава покликана не просто надати дитині, яка має інвалідність, певні пільги і привілеї, вона повинно піти назустріч її соціальним потребам і створити систему соціальних служб, що дозволяють нівелювати обмеження, які перешкоджають процесам її соціалізації та індивідуального розвитку.

Правова парадигма соціального захисту дітей-інвалідів почала формуватися на початку 50-х років нашого століття, після прийняття у 1948 році Всесвітньої декларації прав людини, в якій першочергове значення приділяється підтвердженню принципів віри в права людини і основні свободи. У декларації підкреслюється, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїх правах, вони наділені розумом і совістю і повинні діяти один щодо одного у дусі братерства.

Однак, метою нашого дослідження є характеристика проблем, які виникають у підлітків з функціональними обмеженнями професійно-технічних закладів.

Як результат, учні з особливими потребами професійно-технічних закладів мають певні проблеми, які сформувалися в попередні періоди життя і навчання молодих людей та суттєво впливають не тільки на їхню пізнавальну активність, а й на інтеграцію в освітнє середовище. На основі аналізу наукової літератури нами було виділено такі основні труднощі підлітків з обмеженими функціональними обмеженнями:

- прогалини в знаннях;
- труднощі у подоланні бар'єрності навколишнього середовища, зокрема освітнього;
- труднощі у сприйнятті навчального матеріалу у загальноприйнятому вигляді;
- знижена працездатність, підвищена втомлюваність та виснажливість, порушення концентрації уваги;
- підвищена вразливість до інфекційних захворювань і в зв'язку з цим проблеми з відвідуванням занять;
- низький рівень фізичної підготовки;
- дефіцит комунікабельності;
- недостатня орієнтація в соціумі, низька соціальна активність;
- звичка до невимогливого, поблажливого ставлення, завищені уявлення про свої можливості;
- низький рівень мотивації досягнення мети, відчуття втрати майбутнього;
- низький рівень самоактуалізації, нерішучість, переважання інтравертності поведінки;
- низька самооцінка, нерозвиненість самоконтролю, підвищена тривожність, вразливість, емоційна нестійкість, депресивні стани та багато іншого.

Для того, щоб уникнути вище зазначених проблем, потрібно дітей з обмеженими можливостями включати в активне громадське життя.

Представлений в розділі 1 аналіз категорії «неформальна освіта» дозволяє нам окремо виділити категорію «громадянська активність», яка нерозривно пов'язана з вище зазначеною.

Демократія, як суспільний лад, створює можливості для самореалізації людини, можливості впливати на прийняття рішень, брати участь у їх прийнятті, при чому ця участь має бути усвідомленою і відповідальною для кожного громадянина. Тобто демократія сприяє формуванню ініціативи та активності людини.

Розглядаючи феномен активності людини в соціально-політичному житті, варто згадати те, що громадянське суспільство як комплексний соціокультурний та суспільно-політичний феномен, складається з соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; структурована та інституалізована політична опозиція; система зовнішнього громадського контролю за владою); соціальних практик (суспільна, громадянська активність населення, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних об'єднань; поінформованість про суспільно-політичне життя; правова культура та вміння використовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобіювання суспільно значимих ініціатив); суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних інститутів, здатність до компромісів, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога) [17]. У концепції громадянського суспільства відбувається поєднання свободи особи та її відповідальності.

Отже, однією з головних умов формування і функціонування громадянського суспільства є специфічна якість особистості кожного громадянина – громадянська активність, яка включає в себе показники громадянськості, громадянської позиції та виступає головним стрижнем, який визначає цінність і цілісність особистості.

Поняття «громадянська активність» досліджується у працях Д. Акімова, Т.Безверхої, М. Боришевського, Н. Дерев'янка, І. Жадан, В. Іванчука, А.Карася, В.Поплужного, С.Рябова, О. Сухомлинської, К. Чорної, Л.Шангіної та інших.

Більшість науковців сходяться на тому, що громадянська активність – це структурно-змістовна якість особистості, яка формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою [15].

Громадянська активність тісно переплітається із громадянською позицією, яка свідчить про ступінь зрілості людини, рівень її розвитку як громадянина, який усвідомлює своє місце і роль у процесі державотворення.

Громадянська активність розглядається як одна з форм соціальної активності соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття соціально-політичних рішень, реалізацію своїх інтересів. Такі феномени як діяльність, поведінка, участь – це прояви, якісні характеристики, зовнішній (поведінковий) рівень активності. Внутрішній рівень активності складають інтереси, мотиви, потреби, настанови, переконання, цінності. Активність може обмежуватися простим виконанням певних правил, а може бути спрямованою на мобілізацію та солідаризацію навколо певної мети чи ідеї.

Основу громадянської активності складають:

- інтерес до суспільної і громадської роботи;
- організаторські здібності;
- ініціативність;
- вимогливість до себе;
- відповідальність за виконання громадських доручень;
- готовність допомагати іншим.

Сферами прояву громадянської активності є соціально-комунікативна, громадська, суспільно-політична.

Серед *функцій* громадянської активності науковці виділяють: здійснення впливу на рішення, які приймаються в суспільстві; участь у розробці законів або розпоряджень; зміна або відхилення правових актів; артикуляція групових та суспільних інтересів; самовдосконалення [15].

Серед стимулів громадянської активності Д.Акімов називає матеріальні, моральні, соціально-психологічні, творчі. Їх пріоритетність обумовлюється як технологічними особливостями, так і цілями проектування соціальних інститутів, орієнтованих на стимулювання громадянської активності.

Громадянська, громадська активність, як відомо, не фіксується як обов'язкова в нормативних документах. Проте у багатьох країнах вона виявляється постійною. Наприклад, на рівні волонтерської роботи. Так, у Німеччині кожен третій присвячує свій вільний час загальному добру. В середньому від 14 до 21 години на місяць

громадяни віддають передусім спорту й організації дозвілля, роботі з дітьми та молоддю, в церкві чи в царині охорони здоров'я або культури й освіти. Протягом останніх років їхня активність загалом зросла, але переноситься з великих об'єднань у менші, в самоорганізовані групи та змінні проекти. «Третій сектор» між державою і ринком має також економічне значення. Громадянська активність оцінюється в 4,6 млрд робочих годин на рік [2].

У цьому аспекті наводить приклад і О. Кондратець: «У США, за даними інституту Геллапа, на початку 1980-х років, тобто тоді, коли країна переживала економічний спад, боролась з економічною кризою, загальна сума виконаної добровольцями роботи становила 65,5 млрд доларів. У 1981 році в США було 84 млн. добровольців, а в 1983 вже 92 млн. Згідно зі статистичними даними, в кінці 1990-х років волонтерами в США було 56% дорослого населення. Серед волонтерів багато людей похилого віку (43% від 75 років і більше). Існує і сімейне волонтерство. У більше, ніж третині американських родин (36%) сімейне волонтерство є частиною родинного життя. Половина дорослого населення США (51,4%) займається волонтерською діяльністю зі своєю родиною кілька разів на рік і частіше. А близько п'ятої частини американців займається волонтерською діяльністю з родиною щотижня або частіше. Найважливішими *мотивами*, що спонукають займатись волонтерською діяльністю, виступає співчуття до тих, хто потребує матеріальної допомоги[10, с. 123].

Якщо ж характеризувати українське суспільство, то залученню громадськості до вирішення важливих суспільних проблем сьогодні перешкоджають:

- ✓ обмежений доступ громадян до інформації, що необхідна для прийняття рішень;
- ✓ брак довіри в суспільстві;
- ✓ невпевненість у своїх силах;
- ✓ відсутність необхідних навичок, культури участі та досвіду;
- ✓ обмеження ресурсів (часу, коштів, навичок);
- ✓ патерналізм;
- ✓ особливості політичної культури (розповсюдженість підданського типу політичної культури);

✓ залишкові вади осткомуністичного соціального розвитку – поширена корупція, що викликають суспільно-політичну апатію та розчарування населення тощо.

Якщо ж характеризувати громадянську активність (ще можна вживати твердження «соціальна активність») дітей-інвалідів, то тут також є цілий ряд недоліків, а саме:

- фобія суспільства щодо дітей-інвалідів;
- низький рівень соціальної компетентності неповносправних;
- низьке задоволення рекреаційної функції;
- низький рівень виявлення творчого потенціалу та здібностей підлітків з обмеженими функціональними можливостями;
- невключеність дітей з обмеженими можливостями в життя суспільства тощо.

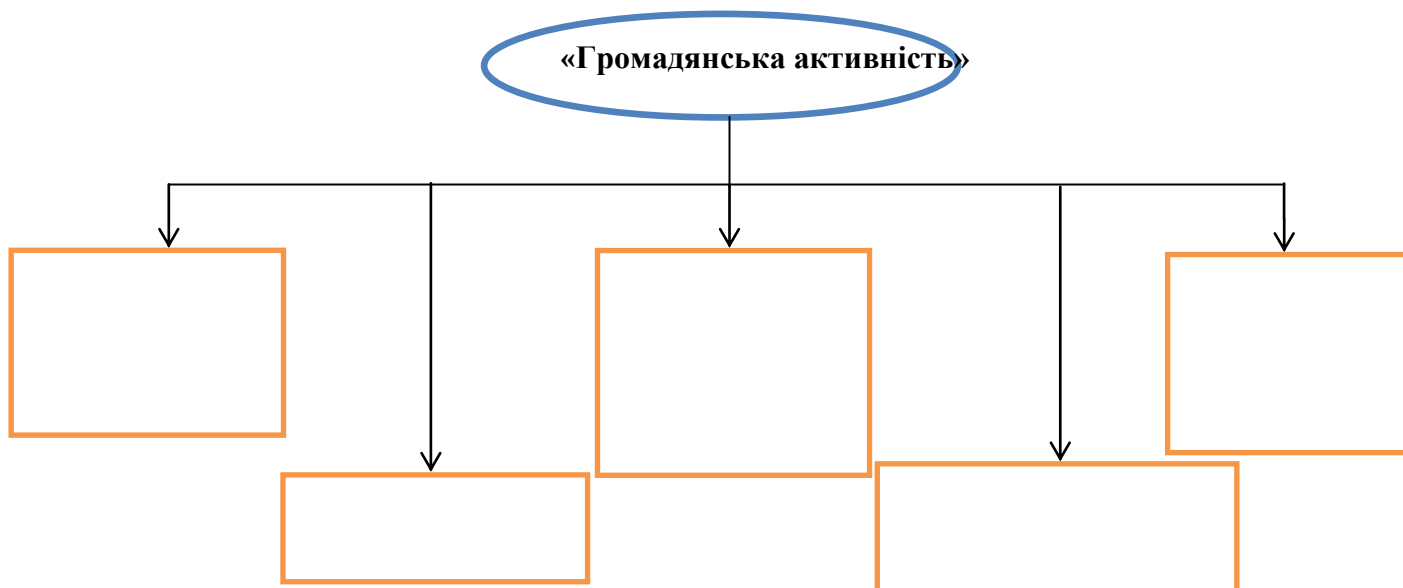
Нами було спроектовано причинно-наслідкове «Дерево проблем» щодо низької громадянської активності підлітків з обмеженими функціональними можливостями (див. рис. 2.1) засобами логіко-структурного аналізу.

А для того, щоб подолати представлені нами проблеми в причинно-наслідковому «Дереві проблем», ми розробили структуру базової категорії «громадянська активність», її критерії, показники та рівні (див. Рис. 2.2). Якщо підлітки з обмеженими можливостями володіють високим рівнем знань про власні права, проблеми в суспільстві, механізми захисту окремих категорій населення, знають про громадські організації; характеризуються мотивацією для досягнення успіху, високим рівнем домагань, прагненням допомогти іншим та самовиразитися; беруть активну участь у волонтерських акціях, студентському самоврядуванні, є активними діячами громадських організацій, проявляють лідерські якості в колективі, то їхня громадянська активність розвинена на високому рівні. А далі, залежно від комплексності вище зазначених показників, вона може бути розвинена на середньому та низькому рівнях. Для детального розгляду пропонуємо подивитися рисунок 2.2.

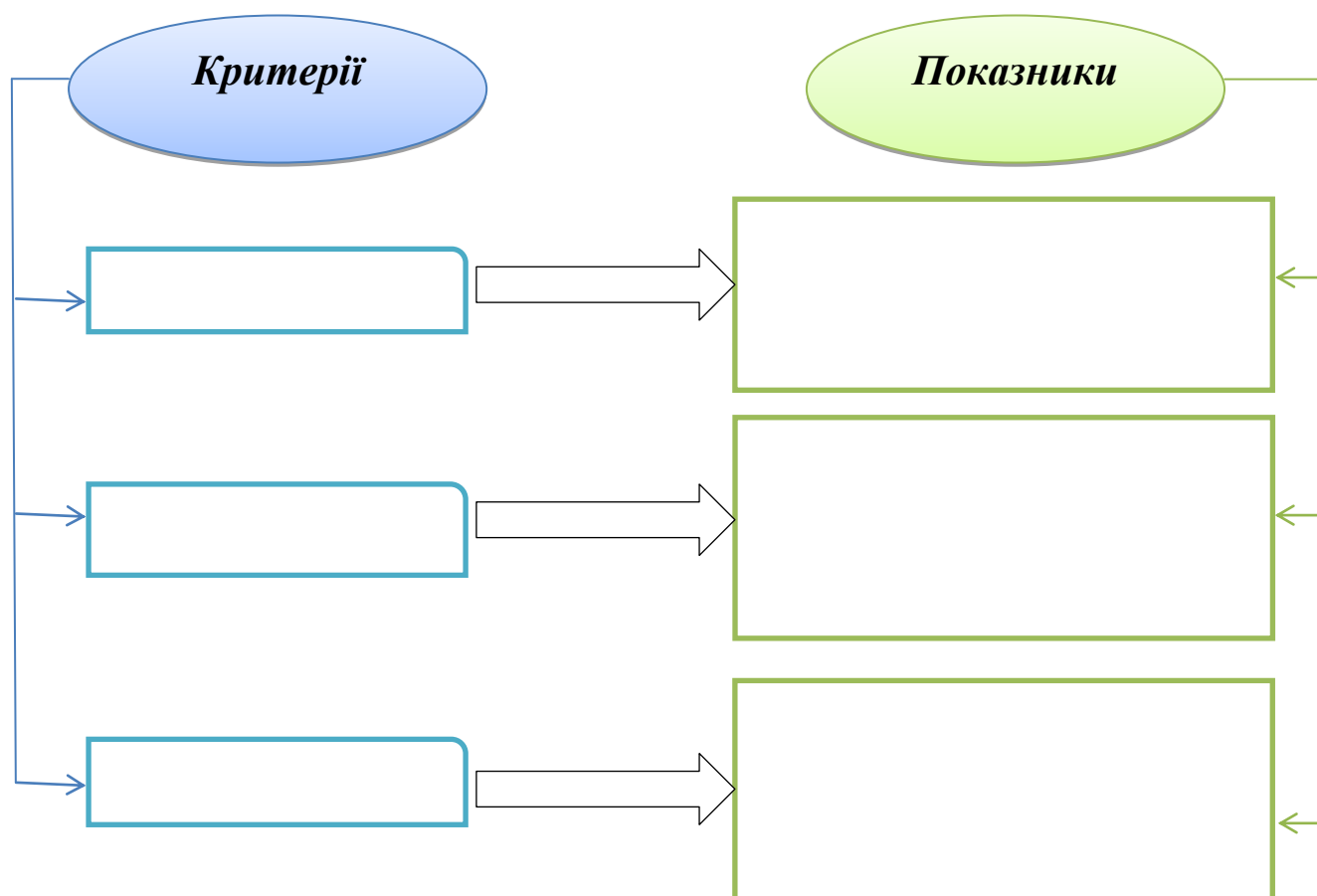

Рис. 2.1. Причинно-наслідкове «Дерево проблем»

Критерії, показники та рівні

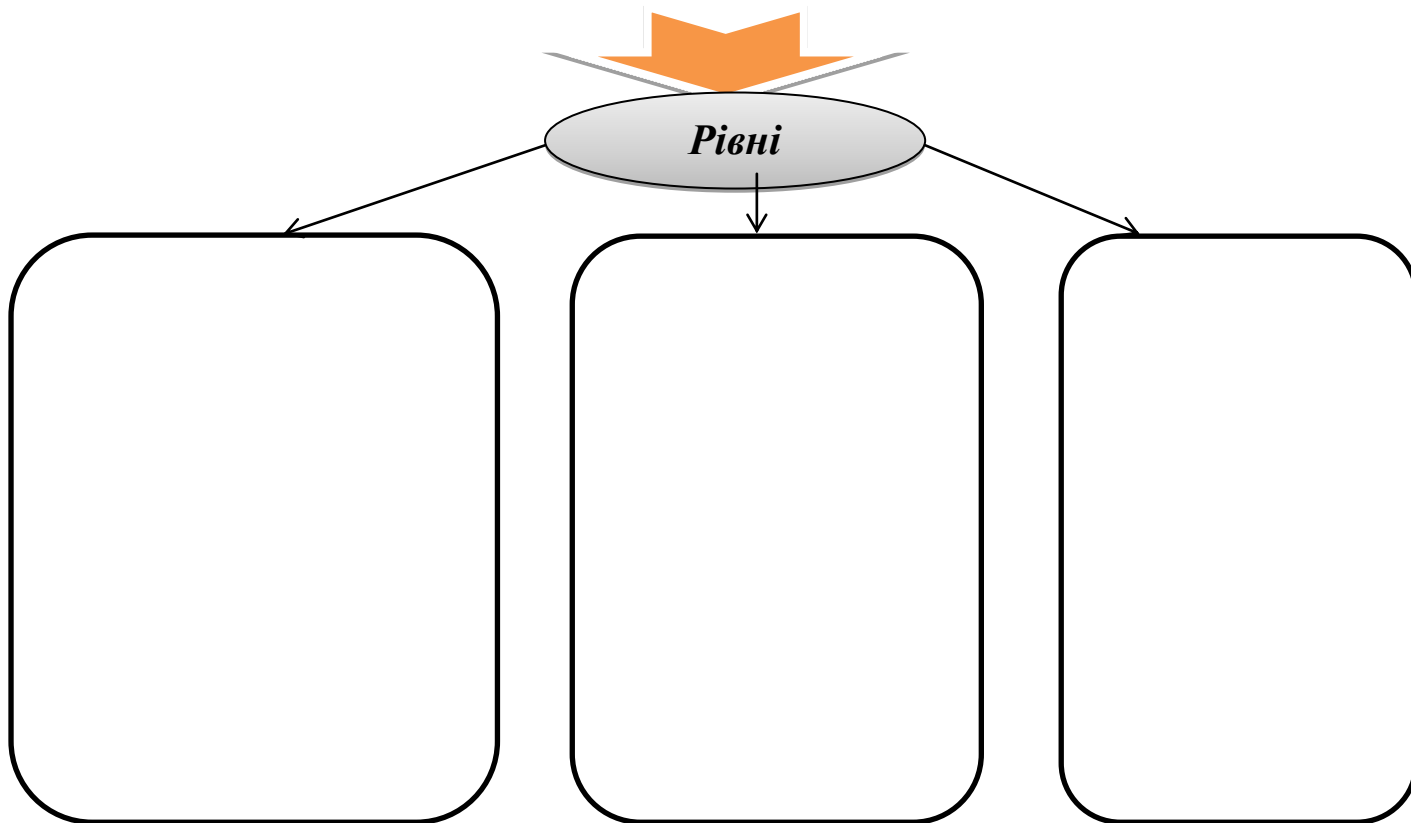

Рис. 2.2 Структура базової категорії «громадянська активність»

Отже, як висновок, можемо сказати, що існує ряд проблем, з якими зіштовхуються підлітки з функціональними обмеженнями в умовах навчання в професійно-технічних закладах освіти, які сформувалися в попередні періоди життя і навчання молодих людей та суттєво впливають не тільки на їхню пізнавальну активність, а й на інтеграцію в освітнє середовище. Нами було охарактеризовано функції та сфери прояву громадянської активності, описано досвідволонтерства в США, Німеччині та Україні. Створено причинно-наслідкове «Дерево проблем» та розроблено структуру базової категорії «громадянська активність», в якій виділені критерії, показники та рівні громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями.

2.2. Види, функції, методи та принципи неформальної освіти

Протягом останніх двадцяти років питання неформальної освіти стали дуже актуальними в багатьох країнах. Такий інтерес пов'язаний з цілою низкою змін, які наразі відбуваються майже у всьому світі.

В Європейському Союзі неформальна освіта розглядається як один із головних елементів соціальної моделі розвитку. Основними постулатами неформальної освіти, сформульованими Міжнародною комісією ЮНЕСКО, стали: навчитися

пізнавати, навчитися робити, навчитися жити. ЮНЕСКО було введено спеціальну термінологію, що відображала різні ступені організованості освітніх послуг: формальна, неформальна та інформальна освіта [16].

Для ще глибшого розуміння поняття неформальної освіти часто допомагає її розгляд у системі з іншими «новими» типами та моделями освіти (Таблиця 2.1), а саме:

Таблиця 2.1

Порівняння формальної та неформальної форм освіти

Освіта протягом всього життя	Неформальна освіта	Позаформальна освіта
<i>lifelong learning</i>	<i>nonformaleducation</i>	<i>informaleducation</i>
Отримання необхідних знань та навичок протягом всього життя (наприклад, освітні програми пенсіонерів, жінок «35+» тощо).	Освоєння умінь та навичок, необхідних для соціально та економічно активного громадянина країни, поза формальною освітою.	Отримання знань та формування цінностей через часто неконтрольований потік інформації, наприклад через ЗМІ, Інтернет тощо.

Ці нові моделі вже встигли стати важливими складовими сучасного освітнього простору. Таким чином, феномен освіти розширює сфери свого існування: межі між навчанням і вільним часом стають менш чіткими, з'являються нові комбінації роботи та навчання, вільний час інвестується в освоєння мов або знайомство з іншими країнами та культурами [1, с. 8].

Важливого значення у цьому процесі набуває неформальна освіта. У відповідності з класифікацією ЮНЕСКО до неформальної освіти (*nonformaleducation*) належать: навчальні програми, курси, семінари, гуртки, лекторії, що організовуються і проводяться поза традиційною системою освіти. При цьому результати навчання не завжди підтверджуються відповідними документами.

Неформальна освіта характеризується [9, с. 134]:

- ✓ суспільним характером керівництва;
- ✓ варіативністю програм і термінів навчання;
- ✓ поєднанням форм наукових і прикладних знань;
- ✓ добровільним характером навчання;
- ✓ систематизованістю навчання;
- ✓ цілеспрямованою діяльністю тих, хто навчається;

- ✓ спрямованістю на задоволення освітніх потреб окремих соціальних, професійних груп;
- ✓ створенням комфортного освітнього середовища для спілкування;
- ✓ можливістю психологічного захисту в умовах соціальних змін.

Результатом неформальної освіти є приріст освітнього потенціалу. Форми освіти, що існують на сьогоднішній день, не можна розглядати як окремі, не пов'язані між собою. Проте неформальна освіта позбавлена ознак формальної. Вона переважною мірою орієнтована на фактичний результат. Це нове самовизначення, нова інформованість, нові способи діяльності.

Як відомо, неформальна освіта в умовах суспільних змін виконує комплекс **функцій**, що забезпечують цілісність нового виду діяльності:

- *адаптаційна* – розуміння і прийняття нових умов життя;
- *інформаційна* – вміння знайти, вибрати, використати необхідну інформацію, підвищити грамотність;
- *розвиваюча* – дозволяє оволодіти новими способами діяльності [3, с. 264].

Призначення неформальної освіти полягає у перетворенні внутрішнього світу людини і проходить у кілька етапів:

- прийняття людиною на себе відповідальності за власні дії, результат яких завчасно невідомий;
- переживання стосовно реалізації різних варіантів майбутнього, власної приналежності до побудови образу бажаного результату, здібності реалізувати задумане;
- реалізація можливостей, що відкриваються в певній діяльності;
- прийняття відповідального рішення про припинення дій;
- усвідомлена оцінка результату як особистісного новоутворення, що досягається завдяки власній активності[8].

Узагальнюючи все вище викладене, необхідно підкреслити, що неформальна освіта є процесом постійного співвідношення індивідуального досвіду особистості з досвідом соціальним, відображеним у науці та культурі, а також у досвіді інших людей. Цей процес передбачає відтворення у навчанні проблем, що виникають у

практичній діяльності. Таким чином, набувають практичного втілення діяльнісний та гуманістичний підходи.

Однією з важливих особливостей неформальної освіти, зазначає С.Зінченко, є саморозвиток і творчість, оскільки вони розвивають здатність нестандартного погляду на речі, ситуації. Розвиток творчого потенціалу особистості необхідний для підвищення якості її соціального, культурного, професійного життя. Людина у процесі свого розвитку відтворює себе не в одній визначеності, а у всій своїй цілісності, знаходиться в абсолютному русі становлення. У цьому полягає важлива особливість розвитку особистості, її індивідуального досвіду, самосвідомості та мислення [8].

Отже, неформальна освіта має такі характеристики:

- 1) відсутність вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень щодо учасників, нерідко не обмежується часовими рамками;
- 2) відсутність кваліфікацій і здійснення формального оцінювання навчальних досягнень учасників;
- 3) необов'язковість та добровільність;
- 4) гнучкість.

Це дозволяє застосовувати інноваційні підходи, апробовувати новаторські методики та технології навчання, розширювати застосування неформальної освіти, що дасть позитивний результат для суспільства в цілому, для формальної освіти, для учасників освітнього процесу [13].

Для неформальної освіти студентської молоді України властивими є специфічні прояви її функціонування, зокрема, *навчальні гуртки*. Організація роботи навчального гуртка ґрунтується на добровільній участі у навчальному процесі, співробітництві, активності, а також «рівноправній взаємодії керівника з учасниками, самоврядуванні і реалізується шляхом застосування інтерактивних методик, що забезпечує її успішність і результативність» [4, с.5].

Основним методом неформальної освіти є *дослідження*. Особа, яка навчається, веде різнопланове пізнання навколишнього світу, яке проходить на різних рівнях: когнітивному, практичному та чуттєвому.

Розвиток творчого потенціалу особистості необхідний для підвищення якості її соціального, культурного та професійного життя. На якому б етапі життєвого та

професійного шляху не знаходилася людина, вона не може вважати себе остаточно сформованим професіоналом. Людина у процесі свого розвитку не відтворює себе в якійсь одній визначеності, а відтворює себе у всій своїй цілісності, знаходиться в абсолютному русі становлення. І в цьому полягає важлива особливість розвитку особистості, її індивідуального досвіду, самосвідомості та мислення.

Творчий підхід реалізується за допомогою різноманітних вправ. Тому актуальним психологічним методом є *тренінг*, що складається з різноманітних видів вправ, в залежності від основної мети тренінгу. За рівнем самостійності розрізняють теоретичні, відтворювальні та варіативні вправи. З метою ефективного використання вправ слід дотримуватися позитивної мотивації стосовно дій, що виконуються, усвідомленості, різноманітності вправ. Також все більшого значення набуває організація різноманітних форм спільної навчальної діяльності, заснованої на спілкуванні та взаємодії.

Аналіз ситуацій, групові дискусії, ділові ігри передбачають активну участь у колективному обговоренні проблем, у розігруванні різноманітних ролей, у спільному аналізі та осмисленні результатів. Спільна діяльність дозволяє не тільки обмінюватися певною інформацією, але і більш адекватно – з позицій інших – оцінювати свої сильні та слабкі сторони. Рефлексивне ставлення людини до власного досвіду, її усвідомлення та переоцінка завдяки іншим, є необхідною умовою цього досвіду.

Також в неформальній освіті активно практикується *метод case-study*. Його культурологічною основою являється метод «прецеденту» або «випадку». Кейс являє собою опис конкретної ситуації, яка має право на існування в тій чи іншій практиці. Дана ситуація містить в собі певну проблему, яка потребує розв'язання. Це свого роду інструмент, за допомогою якого в навчальну аудиторію переноситься частина реального життя, реальна ситуація, над якому потрібно попрацювати і запропонувати обґрунтоване рішення.

Суть методу полягає в тому, що пропонується осмислити реальну життєву ситуацію (зафіксовану визначеним образом у вигляді кейсу), яка не лише відображає в своєму описі проблему, але й актуалізуючу певний досвід і комплекс знань, які необхідно засвоїти при вирішенні даної проблеми.

Таким чином, однією із специфічних особливостей методу case-study є те, що це, з одного боку, особливий вид навчального матеріалу (кейс та інструкція по роботі з ним), а з іншої – особливі способи використання даного методу в навчальному процесі.

Сектор неформальної громадянської освіти дуже різноманітний. Щотижневий студентський *дискусійний клуб*, *акція*, яка звертає увагу населення на проблеми екології чи міжнародний обмін, в центрі якого є тема толерантності, - всі ці методи можна трактувати як інструменти неформальної громадянської освіти.

Одним із поширених інструментів, як в освітніх закладах, так і поза їх межами, є *соціальне проектування*, тобто реалізація добровільних проектів, спрямованих на покращення навколишньої дійсності. Навчання та реалізація власних проектів на локальному, міжрегіональному та міжнародному рівні є важливими. Громадянська освіта у формальному чи неформальному секторі створена сприяти становленню активного громадянина, який орієнтується на цінності демократії. По-перше, проект – це досвід громадянської активності, тому що цей досвід дає можливість відчувати, які зміни в школі, на роботі чи на вулиці несе відповідальність не держава чи чиновники, а активний громадянин, який хоче і вміє покращувати. По-друге, проект – це величезний досвід соціальної взаємодії в команді, з партнерами, з оточенням, з якої постає розвиток таких умінь і якостей, як робота в команді, тайм-менеджмент, уміння боротися зі стресом, розв'язувати конфлікти, домовлятися, тобто це можливість розвитку соціальних компетенцій. По-третє, проект – це реальна можливість взаємодіяти з дійсністю. У будь-якого проекту є аудиторія – чи то учасники семінару, вуличної акції, чи просто пішоходи, до яких звертаються реалізатори проекту і змушують задуматись над питаннями міграції, насильства чи глобалізації. Тому проект дає як і оточенню, так і проектній команді новий імпульс до розвитку і сприяє новим відкриттям самих себе, проблем у суспільстві, реальних та ефективних методів громадянської активності.

Вище зазначений метод передбачає повагу прав, потреб і цінностей кожного, надання свободи вибору і можливості прийняття рішень, створення рамок для відповідальності за свої дії. Таким чином, проект може виглядати як платформа для тренування демократичних життєвих орієнтирів.

Проте, як ми вже зазначали вище, неформальна освіта не є простором для необмеженої жодними рамками освітньої діяльності. Тому вона ґрунтується на певних принципах. Найбільш важливими принципами неформальної освіти є:

❖ *«Вчитися в дії»* – цей принцип означає отримання різних вмінь та навичок під час практичної діяльності. Саме тому в рамках неформальної освіти та різного роду тренінгів ми, в першу чергу, маємо справу з практичними вправами (наприклад, з роботою в групах чи з рольовими іграми), які потім спільно аналізуються та виводяться на теоретичний рівень.

❖ *«Вчитися взаємодіяти»* – цей принцип передбачає отримання практичних знань про відмінності, які існують між людьми, навчання роботі в команді та спонукання до співпраці з оточуючими. Саме тому в рамках тренінгових занять, які будуються на принципах неформальної освіти, ми особливу увагу звертаємо на роботу в малих групах та на якісну розробку і чітке виконання правил роботи в групі під час тренінгу. Важливо пам'ятати, що люди найбільш ефективно навчаються один в одного та в групах; індивідуальне навчання часто є формою навчання, яке направлене проти природи людини, та часто є менш дієвою та результативною.

❖ *«Навчатися вчитися»* – цей принцип передбачає отримання навичок пошуку інформації та її обробки, аналізу власного досвіду і виявлення індивідуальних освітніх цілей, а також здатність застосовувати все назване вище в різних життєвих ситуаціях [1, с.10-11].

Отже, як висновок можемо сказати, що в сучасному освітньому просторі існують три моделі освіти: формальна, неформальна та інформальна освіта. До неформальної освіти належать: навчальні програми, курси, семінари, гуртки, лекторії, що організовуються і проводяться поза традиційною системою освіти. При цьому результати навчання не завжди підтверджуються відповідними документами.

В умовах суспільних змін вона виконує комплекс функцій (адаптаційна, інформаційна, розвиваюча), що забезпечують цілісність нового виду діяльності. Також неформальна освіта має свою методологію впливу на особистість та виокремлює певні принципи роботи, які дозволяють досягти позитивного результату певної діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Охарактеризовано педагогічний зміст неформальної освіти; визначено, що неформальна освіта – це навчальна діяльність, зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до оволодіння необхідними знаннями чи вміннями, яка відбувається за межами програм освітніх закладів. Вона стосується всіх освітніх програм, що реалізуються поза формальною освітньою системою, зазвичай є добровільною і короткотривалою. В умовах суспільних змін вона виконує комплекс функцій (адаптаційна, інформаційна, розвиваюча), що забезпечують цілісність нового виду діяльності. Також неформальна освіта має свою методологію впливу на особистість та виокремлює певні принципи роботи, які дозволяють досягти позитивного результату певної діяльності.

2. У роботі проведено аналіз теоретичних підходів до неформальної освіти (діяльнісний, гуманістичний). У професійно-технічних закладах освіти ці підходи передбачають орієнтацію на особистість студента, його цілі, мотиви, уподобання, що забезпечується використанням відповідних методів і засобів навчання, а також створення необхідних умов; урахування індивідуального досвіду. Побудова навчання на основі гуманістичного та діяльнісного підходів повинна відбуватися на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів; їхньої самостійності в навчанні, що реалізується у визначенні цілей і завдань курсу неформальної освіти безпосередньо самими студентами, виборі ними прийомів навчання; активний, творчий характер завдань, спрямованих на розвиток саморегуляції, самоконтролю, самооцінки студентами результатів своєї діяльності.

3. Створено причинно-наслідкове «Дерево проблем» та розроблено структуру базової категорії «громадянська активність», в якій виділені критерії, показники та рівні громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями. Критеріями рівня громадянської активності підлітків з обмеженими можливостями визначено: гносеологічний, мотиваційний та діяльнісний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вчимися самостійності : навч.-метод. посіб. / автор. кол.: Ю. М. Галустьян, А. В. Каравай, А. Б. Кочарян, Т. Д. Мельник / за загал. ред.: Т. П. Спіріної. – К. : Видавництво ФОП Москаленко О. М., 2011. – 212 с.
2. Громадянське суспільство – активність на користь громаді [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.tatsachen-ueberdeutschland.de/uk/suspilstvo/inhaltsseiten/hintergrund/gromadjanskesuspilstvo-aktivnist-na-korist-gromadi.html?type=1000&no_cache=1
3. Громкова М.Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: [учеб. пособ.] / М.Т. Громкова. – М.: Юнити-Дана, 2005. – 495 с.
4. Давидова В.Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Д.Давидова. – К., 2008. – С. 5.
5. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Ю. Деркач // Вісник Львів. – 2008. – №23. – С. 17–22.
6. Іванова І.В. Особливості особистісно-орієнтованого підходу до навчання студентів у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]/ І.В. Іванова– Режим доступу до ресурсу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vkmu/2011_2/Ivanova.pdf
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учеб. для вузов]/ И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2003. – 384 с.
8. Зінченко С. Психологічні особливості неформальної освіти дорослих [Електронний ресурс].– Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2009_1/09ZSVNOD.pdf
9. Колесникова И.А. Основы андрагогики: [учеб. пособ.] / Колесникова И.А., Марон А.Е., Тонконогая Е. П. – М.: Академия, 2003. – 240 с.
10. Мегем Т.Є. Діяльнісний підхід до навчання (комунікативний аспект) / Т.Є. Мегем // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Херсон: Айлант, 2000. – Випуск 15. – С. 184 – 185.
11. Меморандум Європейської Комісії 2000. Рекомендація 1437 (2000) Про неформальну освіту [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/pase/rec1437%282000%29.htm>
12. Никандров Н.Д. Школьное дело в США: Перспективы 2000 г. / Н. Д. Никандров // Советская педагогика. – 1991. – №5. – С. 8.

13. Овчаренко С.Г. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dialog.lviv.ua/files/champions-final-conference.pdf>
14. Педагогіка для громадянського суспільства / під ред. докт. пед. наук. Т.С.Кошманової. – Львів, ЛНУ імені Івана Франка.– 2005. – 382 с.
15. Саврасова-В'юн Т. О. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf.
16. Социальное обучение взрослых в условиях неформального образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/22096/>.
17. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://i-soc.com.ua/institute/St2.doc>.
18. Billett S. Critiquing workplace learning discourses: participation and continuity at work [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.infed.org/archives/e-texts/billett_workplace_learning.htm.
19. Colley H. Informality and formality in learning / H. Colley, P. Hodkins, J. Malcom: A report for the Learning and Skills Research Centre. – Leeds, UK : University of Leeds, 2003. – 93p.
20. European Youth Knowledge Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : www.youth-partnership.net/youthpartnership/glossary.html
21. Livingstone D.W. (2001) Adults' Informal Learning: Definitions, Findings, Gaps and Future Research, Toronto: OISE/UT (NALL Working Paper No.21) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oise.utoronto.ca/depts/sese/csew/nall/res/21adultsifnormallearning.htm>, (2001)
22. The research on new approaches to lifelong learning // Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto. Canada 2006.

ДОДАТКИ

Додаток А

Назва проекту: «Хенд-мейд майстерня доброти»

Тема проекту: благодійний ярмарок вищого училища-інтернат для дітей з обмеженими можливостями.

Актуальність проблеми: У сучасній соціальній сфері існує суперечність між потребами дітей-інвалідів у професійній самоідентифікації, творчій самореалізації, освітній адаптації та можливостями їх задоволення у сфері дозвілля. Проблеми соціального і професійного становлення дітей-інвалідів висвітлено у працях А. Луговського, М. Сварник, О. Падалки, А. Колупасової, Ю. Найди, Г. Булки, Н. Мельник, Л. Грогорович, Р. Василькевич, Х. Литвина, А. Синицької, І. Карамзина, П. Таланчук, К. Кальченко, Г. Нікуліної та інших.

Благодійний ярмарок дасть можливість дітям-інвалідам презентувати свої професійні навички у вигляді продукції. Предметом торгівлі можуть бути кондитерські вироби, різноманітні аплікації, вироби з бісеру, картини та ін. Вони будуть представлені в зразках, буклетах, на фотографіях, слайдах та відеороликах.

Ціль: проведення благодійного ярмарку студентами вищого професійного училища-інтернат з метою презентації своєї професійної та творчої діяльності.

Завдання:

I порядку:

1. Реалізація рекреаційної функції професійно-технічної освіти дітей-інвалідів.
2. Виявлення творчого потенціалу та здібностей дітей-інвалідів.
3. Створення умов для подальшого включення дітей з обмеженими можливостями в життя суспільства шляхом залучення їх до активної діяльності в громадських організаціях.
4. Підвищення соціальної компетентності дітей з обмеженими можливостями.

II порядку:

1. Зменшення фобії громадськості до дітей з обмеженими можливостями.

2. Підвищення відповідальності суспільства до проблеми працевлаштування дітей з обмеженими можливостями.

3. Популяризація ідей включення дітей з обмеженими можливостями до суспільного розвитку у ЗМІ.

Тривалість проекту: 3 місяці.

Дата проведення ярмарку: вересень 2012 року

Віковий склад цільової аудиторії проекту: діти з обмеженими можливостями віком від 15 до 17 років.

Кількісні показники: 100 дітей візьмуть участь в підготовці та проведенні благодійного ярмарку.

Програма реалізації проекту

<i>Вид діяльності</i>	<i>Термін</i>	<i>Очікувані результати</i>
Підготовчий етап		
1. Розробка спеціальної програми заходів проекту, спрямованої на виявлення та підтримку обдарованості дітей з обмеженими можливостями.	Липень	Наявність спеціальної програми заходів проекту.
2. Залучення студентів до підготовки та проведення благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти»	Липень	Сформована команда учасників.
3. Фотозйомка робіт, які будуть представлені на благодійному ярмарку.	Серпень	Наявність фотознімків, які будуть представлені на виставці.
4. Відеозйомка дітей-інвалідів в процесі їх підготовки до ярмарку.	Серпень	Наявність відеоролика.
5. Розробка концепції заходу, сценарного плану, детального сценарію.	Серпень	Наявність сценарія.

6. Розробка буклета.	Серпень	Наявність буклета.
<i>Етап реалізації</i>		
Безпосереднє проведення заходів благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти»: - проведення адаптаційного тренінгу для учасників благодійного ярмарку; - проведення виставки «Будь-яка професія вимагає самовідданості, чистоти душі і помислів» + фотовиставки + проведення рекламної кампанії заходу; - безпосереднє проведення благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти»: - Виставка-продаж робіт учасників та організація волонтерами благодійного збору коштів на розвиток прикладного мистецтва. - Концерт вокального ансамблю.	Вересень Вересень Вересень Жовтень	Реалізовано програму благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти». Підтримка мотивації до творчості. Готовність дітей до участі в ярмарку. Поширення інформації у ЗМІ, залучення уваги громадськості, створення комунікативної взаємодії між училищем-інтернатом, громадськими організаціями та місцевою владою. Налагодження контактів дітей-інвалідів з представниками громадських організацій, їхнє включення в діяльність рухів. Збір коштів.

- проведення майстер-класів випускниками та дітьми-інвалідами, які представляли свої роботи на благодійному ярмарку усім бажаючим.		Оволодіння новим досвідом та його практичне застосування. Формування комунікативних та асертивних навичок.
Підсумковий етап		
1. Інтерв'ювання учасників проекту з метою визначення результативності реалізованого проекту.	Вересень	Якісні результати реалізованого проекту.
2. Проведення конференції з залученням ЗМІ.	Вересень	Пошук нових партнерів та шляхів продовження проекту.

Заходи проекту:

- проведення адаптаційного тренінгу;
- проведення рекламної кампанії;
- організація круглих столів із залученням ЗМІ;
- проведення майстер-класів;
- проведення виставки робіт;
- організація та проведення фотовиставки за результатами організації ярмарку.

Очікувані результати:

- ✓ 100 дітей-інвалідів візьмуть участь в організації та проведенні благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти»;
- ✓ будуть створені умови для матеріальної та соціальної самореалізації учнів проекту (на вилучені кошти буде закуплено матеріали для роботи в гуртку прикладного мистецтва);
- ✓ підвищиться відповідальність територіальної громади щодо проблем дітей з обмеженими можливостями;

- ✓ включеність дітей-інвалідів в діяльність рухів з охорони здоров'я та рухів з підтримки неповносправних дітей (в результаті проведеного анкетування було виявлено, що діти мають бажання бути задіяні в рухах, пов'язаних з охороною здоров'я та рухах з підтримки неповносправних дітей).

Ресурси:

- людські ресурси: волонтери, Управління культури і туризму обласної державної адміністрації, Дитячий фонд України (обласне відділення); міська асоціація інвалідів; обласна спілка культури і мистецтв України; міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; обласна асоціація фахівців соціальної сфери; вище професійно-технічне училище для дітей-інвалідів;
- матеріальні ресурси: залучення коштів спонсорів для організації ярмарку; залучення коштів місцевої громади; міський палац культури (звукопідсилювальна та мультимедійна апаратура); обласна універсальна наукова бібліотека (виставковий зал, конференц-зал).

Оригінальність: проект вперше об'єднає три напрямки благодійної діяльності: волонтерство, доброчинність та меценатство для виявлення та підтримки творчо обдарованих дітей з обмеженими можливостями.

РЕСУРСИ

ЛЮДСЬКІ

волонтери Студентської Соціальної Служби для Молоді Житомирського державного університету імені Івана Франка, Управління культури і туризму Житомирської обласної державної адміністрації, Дитячий фонд України (обласне відділення); Житомирська міська асоціація інвалідів; Житомирська обласна спілка культури і мистецтв України; Житомирський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Житомирська обласна асоціація фахівців соціальної сфери; Житомирське вище професійно-технічне училище для дітей-інвалідів.

МАТЕРІАЛЬНІ

залучення коштів спонсорів для організації ярмарку; залучення коштів місцевої громади; міський палац культури (звукопідсилювальна та мультимедійна апаратура); Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека (виставковий зал, конференц-зал).

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

- 100 дітей-інвалідів візьмуть участь в організації та проведенні благодійного ярмарку «Хенд-мейд майстерня доброти»;
- будуть створені умови для матеріальної та соціальної самореалізації учнів проекту (на вилучені кошти буде закуплено матеріали для роботи в гуртку прикладного мистецтва);
- підвищиться відповідальність територіальної громади щодо проблем дітей з обмеженими можливостями;
- включеність дітей-інвалідів в діяльність рухів з охорони здоров'я та рухів з підтримки неповносправних дітей (в результаті проведеного анкетування було виявлено, що діти мають бажання бути задіяні в рухах, пов'язаних з охороною здоров'я та рухах з підтримки неповносправних дітей).

Хенд- мейд

майстерня доброти

Хенд- мейд

майстерня доброти

БЛАГОДІЙНИЙ ЯРМАРОК

Житомирського вищого училища-інтернату
для дітей з обмеженими можливостями

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Рис. 1. Орієнтовний макет розробленого буклету (тильна сторона)

Рис. 2. Орієнтовний макет розробленого буклету (внутрішня сторона)